

Gazali'nin İktisat Felsefesi- Sabri Orman | Zahide Aydoğdu Akyar

İnsan Yayınları, İstanbul Ocak 2020, 171s.

Kitap Tanıtımı

Gazali çok yönlü bir düşünür olmakla birlikte felsefe ve tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla tanınır. Fakat iktisat alanındaki çalışmaları çoğu zaman arka planda kalmıştır denilebilir. Aslında Gazali'nin iktisada bakış açısı oldukça farklıdır. Gazali'ye göre iktisat ne teorik açıdan ne pratik açıdan ilgilenecek bir alan değildir. İktisat, daha yüksek değer de bir ilgiyi hak eder düşüncesine sahiptir. Gazali'nin bu farklı iktisat anlayışını, ilk defa Türkiye'de bu kadar kapsamlı ele alan ve "Gazali'nin İktisat Felsefesi" kitabıyla Sabri Orman olmuştur. Orman'ın 1982-84 yılları arasında hazırladığı bu doktora tezi muhtevası değişmeden yeni baskılara da imza atmıştır. Sabri Orman aynı zamanda İstanbul Üniversitesi İktisat mezunudur. Yine aynı üniversite de doktora çalışmasını tamamlamıştır. 1989- 1990 ders yılında ise London School of Economics and Political Science'da "Research Scholar" statüsünde çalışmalar da yapmıştır.

Özelde Gazali'nin iktisat felsefesini konu alsa da genel anlamda fıkhi, ekonomik birçok konuya da değinilmiş çalışma ile karşı karşıyayız. Kitap giriş ve sonuç bölümü hariç dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümde çalışmanın daha doğru ifadeyle doktora tezinin konusu, alanı, amacı, sınırlama ve metodolojisinden ve ayrıca plandan bahsedilmiştir.

Konu olarak Gazali'nin iktisadi düşünce yönüne değinildiğini ve burada ince detaylara yer verildiği ifade ediliyor. Alanda ise; "Din ve İktisat İlişkilerine Toplu Bir Bakış" ana başlığıyla konuya açıklık getirilmiştir. Bu ana başlık altında toplanan değerli diğer iki başlık da şunlardır; "Tarihi Sosyolojik Açıdan Din ve İktisat İlişkileri" ve "İktisadi Düşünce Tarihi Açısından Din ve İktisat İlişkileri" Bir diğer alt başlık ise "Orta Çağ Avrupa İktisadi Düşüncesi: Skolastikler"dir. Burada üzerine durulan ve hedeflenen konu ise Gazali'nin de içinde yer aldığı İslam dünyasının iktisadi düşünce tarihini aydınlığa çıkarmaya çalışmaktır.

Amaç kısmında ise çalışmanın genel hatlarına değinilmiştir. Amaç, aslında toplum tarihi alanında hafızaları diri tutmakla neleri kaybedip neleri kazanabileceğini göstermektir. Toplumların tarihi bireylerin hafızası gibi görülmüştür. Daima dinç ve tazelenmesi gerektiğini savunarak mazideki değer ekolleri, bilim insanlarımızı ve daha birçok meziyetimizi elde tutmanın getirdiği güzelliklerden bahsedilmiştir.

Bu minvaldeki tarihi araştırmaların, geçmiş nesillerin deney ve başarılarını sonrakilerinden yararlanabileceği bir şekilde tutarak böylelikle "nesillerarası yardımlaşma"yı da beraberinde getirdiğinden söz edilmiştir. İbn Haldun üzerine yapılan bazı çalışmalar dışında İslam dünyasının iktisadi düşünce tarihi üzerine yapılan çok detaylı çalışmaların olmadığı gözlemlenmiştir. İşte bu çalışma ile amaçlanan tam olarak bu alandaki boşluğu doldurmaktır ve katkı sunmaktır

Çalışmanın esas kaynağı Gazali'nin eseri İhya' Ulum ed Din'e dayanmaktadır. Sınırlama ve metodoloji kısmında ise çalışmanın sadece bu eserle sınırlamanın neden yapıldığına dair sebepler sunulmuştur. Sebepler bunlardır;

1) Gazâlî, ilerde gösterileceği gibi hem çok yazmış hem de çok yazmış olması eserlerinin kalitesini olumsuz etkilememiş bir yazardır. Yetmiş civarında eserin sahibi olduğunu biliyoruz. Böyle olunca, onları, ciddi ve ayrıntılı bir incelemeye tabi tutmak bir yana, sadece konumuzla ilgi derecelerini tespit etmek bile başlı başına bir mesai ister. 2) Gazâlî'nin eserlerinin tamamına yakın kısmı, Arapça, geri kalan kısmı Farsça yazılmıştır ve önemlice bir kısmı da henüz basılmamış olup, elyazmaları halinde çeşitli kütüphanelerde durmaktadır. Böylece, önümüzdeki malzemenin devasa büyüklüğüne, bir de onun yabancı bir dilden ve üstelik kısmen elyazmaları halinde oluşunun tabii olarak gerektireceği ağır çalışma temposu eklenmiş oluyor. 3) Nihayet, her çalışma için geçerli olan zaman ve benzeri kayıtları zikredebiliriz.

"Gazali'nin Çağı, Hayatı, Eserleri ve Metodolojisi başlığını taşıyan birinci bölümde, bilim dünyamızda adı sık duyulmamış veya yabancı olan Gazali hakkında kısa ve öze bilgiler sunulmuştur. Sonrasında ise çalışmanın ana kaynağı olan İhya Ulumed- Din hakkında ve önemine dair özet bir çalışmaya da yer verilmiştir. Bu bölümde Gazali'nin yaşadığı çağ anlatılırken aynı zamanda dönem zihniyetinin eserlere etkisine de değinilmiştir. Gazali'nin yaşadığı çağ tarihi ve sosyoekonomik açıdan da oldukça önemli olaylarla bilinir.

Selçukluların hükümdarlığı dönemine denk gelen yaşantısı da değinilmiştir. Selçukluların iç çekişmeleri, taht kavgaları, Şiilik'le Ehli Sünnet arasındaki çok yönlü dini-siyasi mücadele, Sünni mezhepler arasındaki ihtilaflar, 1092'de vezir Nizam el-Mülk'ün bir batını fedaisi tarafından öldürülmesi ve sonra da Sultan Melikşah'ın zehirlenerek öldürülmesi gibi kritik olaylardan ve sonra Gazali'nin yaşadığı birtakım zorlukları, eğitim verdiği medreseleri ayrıca hukuk, hukuk felsefesi, psikoloji, metafizik, teoloji vb. alanda emek verdiği eserlerden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise; "Gazali'nin İktisadi Hayata Genel Yaklaşımı" na dair konulardan bahsedilmiştir. Çalışmanın amacında ise Gazali'nin genel anlamda din, ahlak ve iktisat kavramlarını nasıl yorumlandığını ve bu çerçevede daha özel olarak zühd ve tevekkülün nasıl hayatına uyarladığını ve sonrasında mal ve servet kavramlarını da bu yaşantı üzerine nasıl tanımladığı gözlemlenmiştir.

"Gazâlî'de İktisadî Faaliyetin Hukukî ve Ahlâkî Çerçevesi" üçüncü bölümü teşkil etmektedir. Bu bölümde, Gazâlî'nin, iktisat súbjesi olarak insan, iktisat objeleri ve iktisadî ilişkiler ve işlemler için kabul ettiği çerçeveleri, her bir konu açısından ayrı ayrı olmak üzere, önce hukukî, sonra ahlâkî bakımdan ortaya koymaya çalışılmıştır. Gazali'ye göre insanın asıl amacı Allah'a yaklaşmaktır. Ayrıca Gazali, dini hayatı iktisadi hayat açısından değil, iktisadi hayatı dini hayat açısından ele almış ve değerlendirmiştir. Gazali, mal ve servetin fayda ve zararlarını da "dini" ve "dünyevi" olarak ikiye ayırmıştır.

Ahlaki açıdan da bu durumu yedi madde ile açıklamıştır. Maddeler özetle şu şekilde sıralanmıştır; 1) İktisadi hayatta iyi bir niyetle yer almak. 2) Çalışan kişi yaptığı işi farz-ı kifayeyi yerine getirmeyi amaçlamalı. 3) Dünya çarşısı ahiret çarşısına engel olmamalıdır. 4) Sadece bununla kalmamalı işinin başında da Allah'ı anmaktan geri durmamalıdır. 5) Çarşıya ve ticarete fazla düşkün olunmamalıdır. 6) Sadece haramdan sakınmakla yetinmemeli, şüpheli şeylerden de uzak durmalı. 7) İş ilişkilerinde bulunduğu herkesle aralarında geçen işlemlerin takip ettiği seyri dikkatle kontrol etmelidir.

"İktisadî, Sosyal ve Siyasî Hayatın Oluşumu, Gelişmesi ve İlgili Bazı Meseleler" başlıklı dördüncü ve son bölümde ise, Gazâlî'nin, ikinci ve üçüncü bölümlerdeki ahlâkî ve normatif yanı ağır basan düşüncelerine karşılık, bu sefer analitik yanı ağır basan bazı düşüncelerini göstermeye çalışılmıştır ve bu amaçla iktisadî hayatın oluşumu, işbölümü ve sosyal hayatın ortaya çıkışı; devletin, sosyal iş bölümünün, mübadelenin, paranın, ticaretin ve asalak grupların ortaya çıkması, iktisadî faaliyetin saikleri, para ve riba konularını incelenmiştir.

Sonuç itibarıyla bu eserde bir doktora tezi olduğu için kronolojik ve sistematik ilerleyen bir olay örgüsüyle karşı karşıyayız ayrıca kavramı, kapsamı, dili ve oldukça farklı ve sınırlıdır diyebiliriz. Buna rağmen her konu için detaylı bir araştırmaya gidildiği de gözlemlenmiştir. Kitapta, kaynağın aslı yansıtması vb sebeplerden dolayı tek tutulduğu öne sürülmüştür. Kaynak çeşitsizliği ise maalesef bu önemli konuda araştırma alanını daraltmıştır denilebilir. Bunun dışında neredeyse alanında ilk denilebilecek bir çalışma ve bir doktora tezi mahiyetinde olmasına rağmen arı bir Türkçe ile yorumlanmasına da dikkat çekmek isterim.